

pozornosti široké veřejnosti. Za zmienku stojí, že hoci J. Komorovský poukazuje na podnety, styčné body, ktoré religionistika ako taká môže čerpať z niektorých jej blízkych pomocných vied, zachováva si pri tomto konštatovaní zároveň nadvhad religionistu, keď nezabúda pripomenúť, že pri tom všetkom je pre túto disciplínu však naďalej dominantné uplatňovanie vlastných postupov a metód.

A hoci problematika rozvinutá v týchto skriptách by sa ešte, pochopiteľne, dala rozvinúť do širších či hlbších dimenzií, autorovi šlo v prvom rade len o podanie úvodu do tejto tematiky, ako sám zdôvodňuje, išlo mu o poskytnutie základnej orientácie v novej vednej oblasti, preto sa aj výklad skript obmedzuje na vysvetlenie hlavných religionistických pojmov, stručný prehľad religionistických teórií a vymedzenie voči pomocným vedám.

Z tejto stránky možno autorovu snahu len oceniť. Najmä preto, že osobitne téma vzťahu religionistiky a jej pomocných vied, akými sú archeológia, etnografia, folkloristika, teológia, ale i antropogeografia náboženstva, fenomenológia náboženstva alebo filozofia náboženstva, nebola doposiaľ ucelenejšie, súbornejšie a koncepnejšie spracovaná a tak ponúknutá či už odbornej alebo laickej verejnosti v zmysle poukázania na blízkosť týchto disciplín a ich pochopenie.

ANDREA ELIÁŠOVÁ

**Henk S. Versnel,
Inconsistencies in Greek and
Roman Religion I. Ter
Unus: Isis, Dionysos,
Hermes.
Three Studies in
Henotheism,
Leiden: E. J. Brill 1990, XIV, 267 s.**

Henk S. Versnel navazuje týmto titulom na radu již publikovaných štúdií venovaných problematice antických náboženstiev. Recenzovaná publikácia je prvým svazkom dvou-

dlné práce koncepčne propojené – na prvý pohľad zdánlivo provokatívni – tezí o nekonzistentnostiach v řeckém a římském náboženství.

Svůj záměr autor formuluje v úvodu – objasnit základní nekonzistentnosti a dvojsmyslnosti v antických dějinách obecně a v antické náboženské mentalitě zvláště a ukázat jejich význam pro porozumění historii. V tomto svazku je předmětem jeho zájmu antický henoteismus, přičemž vychází z přesvědčení, že objasnění napětí a paradoxů vlastního henoteismu může být stimulačním úvodem k jednomu z nejvýznamnějších fenoménů helénistického období a následného císařství.

V teoretickém úvodu se autor zabývá pojmem „nekonzistentnosti“ jako velmi zanedbávaným nebo dokonce odmítaným, i když důležitým aspektem dějin. Svou pozornost věnuje různým příkladům nekonzistentnosti v dějinách a zejména v dějinách náboženství, v pramenech k nim a v interpretaci těchto pramenů v pracích řady badatelů.

Teze o nekonzistentnostech může být inspirativní pro zvažování řady problémů v religionistice obecně – není nutné eliminovat každou disonanci, která vyvstane v procesu poznávání. Takové konstatování nevede k závěru, že by snad náboženství bylo založeno na nekonzistentnostech, ale ukazuje, že mohou plnit určitou funkci, aniž by narušovaly celý systém. Význam podobných přístupů podtrhuje autor i v závěru první kapitoly: „Kéž bych argumentoval ve prospěch uznání hodnoty historických nekonzistentností a způsobil tak, že jim bude věnována větší pozornost. Alternativou je historická falzifikace. Dejme přednost dějinám nekonzistentnosti před mýtem koherence“ (s. 95). Takto formulovaný přístup doložený analýzou triády příkladů dává možnost studovat náboženství pod zorným úhlem nové perspektivy.

Versnel aplikuje výše uvedené teze na klasická témata a ukazuje, že kontradiktice jsou v mnoha případech záměrné. Tři obsáhlé studie tohoto svazku jsou věnovány exkluzivně přístupu ke kultu jediného boha v rámci polyteistického systému. Po obecném vymezení pojmu „henoteismus“ a zhodnocení přístupů k němu analyzuje autor henoteistické formule raně helénistického ob-

dobí, které bylo obdobím politické, kulturní a náboženské změny, tedy obdobím poskytnutím zvláště živnou půdu pro vyjádření dvojznačnosti a nekonsistentnosti.

První kapitola (s. 39-95) – *Isis, Una quae est omnia. Tyrans against tyranny: Isis as a paradigm of Hellenistic rulership* – je založena na analýze hymnu na bohyni Isis a v něm obsažených protirečeních. Je v podstatě úvodem do velmi důležitých fenoménů vlastních henoteistickým formám adorace. Soustřeďuje se na tragické důsledky henoteistického přání: jeden bůh poskytuje spásu a osvobozuje lidstvo od pout pozemských nebo kosmických despotů a cena za toto osvobození je ta nejvyšší, jakou si lze představit – absolutní podřízení se „osvoboditeli“ jako novému despotovi. Právě obsahem kontradikce v hymnu na Isis je chvála Isidy jako tyрана a současně i jako osvoboditelky od tyranie. V jasné historicko-filologické analýze ukazuje autor, že tato vnímání Isidy reflektují ideologii helénistických vládců (s. 39-95).

Druhá kapitola (s. 96-205) – *Heis Dionysos. The Tragic Paradox of the Bacchae* – se zaměřuje na to, co dle autora demonstruje první „henoteistický experiment“ v řecké historii a literatuře: Euripidovy Bakchantky, v nichž dramatik uvádí na jeviště neřešitelný paradox mezi totalitními požadavky jednoho tyranského boha a neméně totalitními nároky společnosti. Drama odrážející jistě napětí tehdejších Athén ukazuje, že obě strany konfliktu jsou vinny stejným zločinem, jímž je *asebeia*. Autor knihy argumentuje v tom smyslu, že Euripidův Dionýsos je prvním řeckým bohem ztvárněným plně jako velké božstvo helénistického henoteismu. Součástí této kapitoly je také problematika přijímání cizích božstev v Athénách v době helénistické, která je cenným dokreslením společenské a náboženské atmosféry doby.

Kapitola třetí (s. 206-251) – *Hermes Ter Unus. Martial 5,24: Transformations of Henoteism* – se časově vztahuje k období raného císařství a osvětluje „nemožné důsledky, ve skutečnosti absurditu“ henoteistického velení přenášeného na lidskou bytost, v tomto případě na gladiátora. Versnel ukazuje, že Martialova formule „ter unus“ (5,24) je slovní hříčkou, nikoli kultovní formulí, která by předjímalala křesťánské trojiční dogma.

Celá publikace je vybavena podrobným a zevrubně komentovaným poznámkovým aparátém a obsahuje rozsáhlou bibliografii, jmenně i předmětné rejstříky a rejstříky řeckých a latinských výrazů.

Svým charakterem představuje recenzovaná publikace mnohem více než pouhou příručku ke studiu antických náboženství. Především ukazuje, že i klasická témata jsou otevřena diskusi pod zorným úhlem nových metodologických přístupů religionistiky, přičemž Henk Vesnel dokazuje, že je obeznámen s modely myšlení různých religionistických škol, z jejichž nejlepších tradic čerpá. To mu umožňuje – v rámci analýzy jednotlivých problémů – mnohem hlubší porozumění náboženské mentalitě helénistického světa.

Pro badatele na poli náboženství řeckého a římského může tato publikace být do jisté míry protiváhou k nepříliš problémově koncipovaným příručkám věnovaným náboženstvím antiky. V širším kontextu by mohla být považována, zejména po metodologické stránce, za náznak východiska ze slepé uličky v diskusi o vztahu antiky a křesťanství, který je tradičně vnímán jako „nekonsistentní“. V každém případě je kniha Henka Versnela jednou z nejpodněnějších interpretací řecko-římských mýtů a rituálů vydaných v posledních letech.

IVA DOLEŽALOVÁ

Tibetská kniha mrtvých,
Praha: Vyšehrad³ 1995, VIII +
200 s.

Překlad Tibetské knihy mrtvých z původního jazyka je významným kulturním počinem našeho předního tibetologa a ředitele Orientálního ústavu Akademie věd ČR Josefa Kolmaše.

Knihu otevírá přejná předmluva 14. dalajlámy z 3. dubna 1990, kdy navštívil Československo. Představuje krátce knihu a její význam a vyjadřuje radost nad jejím českým vydáním. Je uveřejněna jak v tibetském originále, tak v českém překladu. Následuje obsáhlá předmluva překladatele (s. 11-26), k níž se vrátíme. Vlastní text knihy (s. 27-